

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-5-69-48>

УДК 336.5

Дорош О.Л., Сальникова Т.В.
Університет митної справи та фінансів

БЮДЖЕТ ДЕРЖАВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОГРАМ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню бюджету держави як інструменту реалізації соціально-економічних програм. Сучасний стан дохідної та видаткової частини бюджету в умовах сучасних трансформацій госпо-дарського життя зумовлює пошук можливих напрямів оптимізації цього процесу. Виявлені недоліки зумовлені недостатнім розвитком програмно-цільового методу виконання бюджету. У статті розглядається регулювання економіки шляхом використання бюджетних механізмів, але роль та призначення державного бюджету багато в чому визначається специфікою національної економіки, тому його адаптація у вітчизняне господарське середовище повинна відбуватися з урахуванням усіх особливостей соціально-економічного розвитку України.

Ключові слова: бюджет, інструмент, соціально-економічна програма, джерела фінансування.

Dorosh Olena, Salnykova Tetiana
University of Customs and Finance

BUDGET OF THE STATE AS AN INSTRUMENT FOR IMPLEMENTATION OF SOCIAL-ECONOMIC PROGRAMS

Summary. The article is devoted to the study of the state budget as a tool for the implementation of socio-economic programs and determine its impact on the regulation of the market economy of Ukraine. In the context of the formation of the latter, the issue of effective financial support and socio-economic development, in particular through the use of the state budget, becomes a question. It is the main element of public Finance, the basic component of the financial system. The current state of the revenue and expenditure side of the budget in the context of modern transformations of economic life determines the search for possible ways to optimize this process. It is established that the current state of the state budget has an unbalanced structure, which causes many negative phenomena of socio-economic development of the country. The identified shortcomings are primarily due to the insufficient development of the program-target method of budget execution, which consists in the direct combination of sources of financial resources with the directions of their use. The study was conducted using the method of dialectics in determining the appropriateness of the budget in a market environment, analytical method, method of comparison and synthesis in assessing the current state of the budget. It should be noted that the budget balances the financial interests of the subjects of distribution relations, ensures balanced development of the country. The main directions of social development are financed through the budget. The budget is a special form of redistributive relations, therefore it requires significant legal regulation. The state budget of the country indicates the main sources, forms, volume of income and expenses, so this economic category occupies a key place in the system of regulation of the economic system of the market type. The article deals with the regulation of the economy through the use of budgetary mechanisms, but the role and purpose of the state budget is largely determined by the specifics of the national economy, so its adaptation to the domestic economic environment should take into account all the features of socio-economic development of Ukraine.

Keywords: budget, instrument, socio-economic program, sources of financing.

Постановка проблеми. На сучасному етапі важливим елементом соціально-економічного розвитку держави є реалізація державних цільових програм за пріоритетними напрямами. Формування та реалізація програм повинна відбуватись на засадах програмно-цільового методу, як і формування та виконання бюджетів. Це повинно підвищити ефективність використання бюджетних коштів, які є основним джерелом реалізації цільових програм як на державному, так і на регіональному рівні. **Актуальність теми дослідження** обумовлена тим, що в умовах децентралізації можливо полегшити тягар на державний бюджет з фінансування цільових програм через розширення джерел їх фінансування, тим самим покращити якість реалізації та повноту фінансування програм.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню бюджету, який є основного інструменту фінансового забезпечення функцій держави та її впливу на соціально-економічний розвиток, приділяли увагу у своїх працях Ш. Бланкарт, Б. Болдирев, А. Вільдавські, Є. Гловінський, Р. Зоді, І. Озеров та інші. Вагомий внесок до сучасної теорії бюджетної системи зробили такі вчені як В. Андрущенко, С. Буковинський, О. Васирик, П. Вахрін, Г. Волощук, Л. Дробозіна, І. Луніна, Ю. Лященко, С. Львовичкін, Ц. Огонь, С. Огородник, В. Суторміна, В. Федосов, С. Юрій та інші. Питання впровадження програмно-цільового методу в бюджетний процес та реалізацію соціально-економічних програм, програмно-цільове бюджетування досліджували Н.В. Ткаченко, О. Слобожан, І.Ю. Потеряйло, Я. Дегтяр, Ю. Немец та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний нарбок з досліджуваного питання, особливості реалізації соціально-економічних програм та роль бюджетних коштів в цьому процесі потребує подальших досліджень та розвитку. Зокрема – розширення джерел фінансування, адекватний розподіл навантаження на державний та місцевий бюджети з фінансування програм.

Формулювання цілей статті. Головною метою дослідження є аналіз джерел фінансування соціально-економічних програм в Україні та можливостей бюджету фінансувати їх.

Відповідно до мети, завданнями є дослідження особливостей реалізації соціально-економічних програм на засадах програмно-цільового методу, визначення джерел та повноти фінансування програм та ролі у фінансуванні коштів державного та місцевого бюджетів.

Стратегічні цілі та завдання соціально-економічного розвитку України на даний час передбачають продовження і поглиблення бюджетної та податкової реформ з метою формування та реалізації державної фінансової політики на якісно новому рівні.

Рівень виконання державного та місцевих бюджетів є одночасно і умовою, і результатом соціально-економічного розвитку відповідних територій та можливостей реалізації соціально-економічних програм. Створення ефективного механізму організації виконання бюджетів – одна з актуальних проблем, від швидкості вирішення якої залежать терміни стабілізації економіки і переходу її до росту.

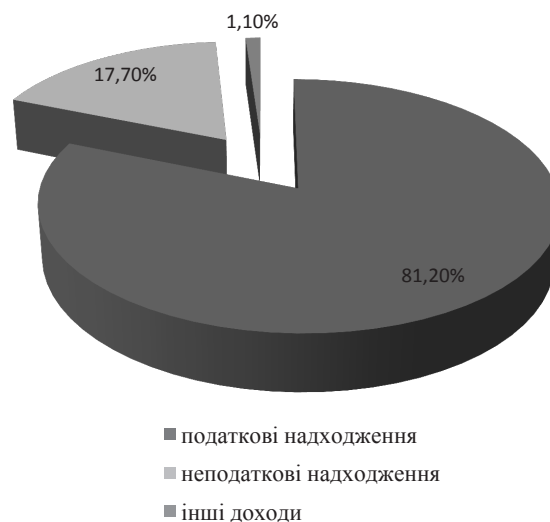
Зазначене надасть можливість підвищення інвестиційної складової економіки адміністративно-територіальних одиниць та збільшення обсягу податкових надходжень до зведеного бюджету, раціональне реформування податкової системи та використання податкового потенціалу територій для забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Зокрема – виділення фінансових ресурсів на реалізацію соціально-економічних програм.

Через недостатню нормативну урегульованість процесу фінансового забезпечення реалізації соціально-економічних програм в Україні, що зумовлює неузгодженість чинних соціальних програм, дублювання їхніх заходів і завдань, кількість програм із кожним роком збільшується, а їх фінансування ускладнюється, оскільки вони не забезпечені тим обсягом фінансових ресурсів, який передбачений програмними документами.

Сучасний етап розвитку бюджетних відносин в Україні характеризується посиленням ролі бюджетних видатків у процесі регулювання соціально-економічного розвитку держави та регіонів.

Доходи Державного бюджету України у 2018 р. порівняно з 2015 р. зросли на 397,7 млрд. грн. або на 75% (табл. 1). Частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України дещо зросла протягом 2012-2018 рр. (з 20,37% до 22,01%), що свідчить про збереження фіскального перерозподілу коштів через державний бюджет в умовах децентралізації та неспроможності місцевих бюджетів самостійно реалізовувати соціально-економічні програми.

Структура доходів Державного бюджету України на 31.12.2018 (за 2018 рік) за найбільш вагомими джерелами доходів наведена на рис. 1.

Рис. 1. Структура доходів Державного бюджету України за 2018 рік (%)

Джерело: [1]

Найбільшу частку у структурі доходів складають податкові надходження: у 2016 р. – 81,8%, у 2017 р. – 79,1%, у 2018 р. – 81,2%. Неподаткові надходження у структурі доходів складали у 2016 р. – 16,8%, у 2017 р. – 16,2%, у 2018 р. – 17,7%, що демонструє тенденцію до збільшення частки неподаткових надходжень. Щорічно зменшується частка цільових фондів (з 3,8% до 0,2%) та офіційних трансфертів (з 3,1% у 2016 р. до 0,8% у 2018 р.).

Протягом 2016-2018 років спостерігається збільшення, яке відбулось у частині податкових надходжень практично за всіма основними джерелами, що свідчить про економічну стабілізацію та певне економічне зростання. Обсяги надходжень у 2016-2018 роках збільшилися з таких податкових джерел, як: податок та збір на доходи фізичних осіб на – 53,3%, податок на прибуток підприємств – на 78,4%, податок на додану вартість (збір) – на 59,3%, акцизний податок – 31,8%, рента плата за користування надрами – на 14,3%.

Таблиця 1

Доходи зведеного, державного й місцевого бюджетів України за 2012-2018 рр. (без урахування міжбюджетних трансфертів)

Види бюджетів	Роки						
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Зведений бюджет, млрд. грн.	432,9	430,0	444,0	652,0	782,7	1016,8	1191,5
Державний бюджет, млрд. грн.	344,7	337,6	355,0	531,6	612,1	787,3	929,3
Місцеві бюджети, млрд. грн.	88,2	92,3	89,0	120,5	170,6	229,5	262,2

Джерело: складено автором на основі [1]

У складі неподаткових платежів найбільшу частку складають доходи від власності та підприємницької діяльності – 87,2 млрд. грн. або 52,9% всіх неподаткових надходжень, адміністративні збори – 18,4 млрд. грн. або 11,1% всіх неподаткових надходжень.

Зміни до Бюджетного та Податкового кодексів, що були внесені наприкінці 2016 р., як очікувалось, мали створити нову фінансову базу реформування місцевого самоврядування й матеріальне підґрунтя для реалізації повноважень, переданих на рівень громади. Було розпочато черговий етап бюджетної децентралізації, а створення самодостатніх і потужних громад проголошено одним із пріоритетів держави.

Починаючи з 2017 р., джерела наповнення місцевих бюджетів розширено за рахунок передання з державного бюджету на місця цілої низки податків, а також запровадження нових зборів. Бюджетна децентралізація надала нові можливості для наповнення бюджету громад за рахунок: 80% екологічного податку, 100% єдиного податку, 100% податку на прибуток підприємств комунальної власності, 100% податку на майно (нерухомість, земля, транспорт), 100% акцизного податку з торгівлі.

На сьогодні в Україні основна увага приділяється плануванню та розробленню державних програм за програмно-цільовим методам. Науковці намагаються розробити більш гнучкі й виважені підходи для застосування таких методів у всіх сферах суспільного життя. Адже завдяки акумулюванню ресурсів для розв'язання суспільно важливих проблем, стимулюванню інновацій та інвестицій у пріоритетні сфери економіки можна забезпечити дієвість і повну практичну реалізацію національних стратегій соціально-економічного розвитку в умовах обмежених фінансових можливостей.

В Україні згідно з прийнятими нормативно-правовими актами у 2016 р. передбачалась реалізація завдань та заходів 44 державних цільових програм (35 програм схвалено постановами Кабінету Міністрів України, 9 програм Законами України). Фактично на кінець 2016 р. було профінансовано 29 державних цільових програм (ДЦП) через те, що в 2016 р. 3 ДЦП – достроково припинено за рішенням Уряду, 2 ДЦП – визнано такими, що втратили чинність, 1 – перенесено виконання на 2016 р., 3 ДЦП – не подано звітів про виконання, 6 ДЦП – не фінансувались [2].

Згідно прийнятих нормативно-правових актів у 2017 р. передбачалась реалізація завдань та за-

ходів 24 державних цільових програм (18 схвалено постановами Кабінету Міністрів України, 6 програм – Законами України) (з них 3 ДЦП – не подано звітів, 3 – не фінансувались). Фінансування фактично забезпечувалось переважно за рахунок Державного бюджету, хоча за планом з Державного бюджету виділялось 47,27 млрд.грн., з місцевих – 6,61 млрд.грн., інші джерела – 32,63 млрд. грн. Фактично фінансування склало 17,42%.

За напрямками реалізації програм у 2017 р. мав місце наступний розподіл: соціальні – 6 програм (фактично 5), економічні – 6 (фактично 3), екологічні – 6 (фактично 5), оборонні – 2 (фактично 1), науково-технічні – 3 (фактично 3), інші – 1 (фактично 1). В цілому фінансування в повному обсязі не забезпечено ні за одним з напрямів.

У 2018 р. передбачалась реалізація 14 ДЦП.

У таблиці 2. наводиться розподіл державних цільових програм за спрямованістю у 2018 році.

Найбільшими ДЦП, які були профінансовані у 2018 рр. за рахунок бюджетних коштів, є:

– Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 р.

– Державна цільова економічна програма розвитку автомобільних доріг загального користування на 2013-2018 рр.

– Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 р.

– Загальнодержавна цільова програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 р.

– Державна цільова економічна програма розвитку автомобільних доріг загального користування на 2013-2018 рр.

– Загальнодержавна цільова програма протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014-2018 р.

– Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016-2020 р.

Згідно прийнятих нормативно-правових актів у 2018 році передбачалась реалізація завдань та заходів 14 державних цільових програм (11 схвалено постановами Кабінету Міністрів України, 3 програми – Законами України).

Планові та фактичні обсяги фінансування державних цільових програм у 2017-2018 рр. наведені у таблиці 3.

Фактично у 2017 р. за рахунок коштів державного бюджету профінансовано 63,2% від загального фінансування, за рахунок коштів місцевих бюджетів – 20,4%, за рахунок інших джерел – 16,4%. У 2018 році за рахунок коштів Держав-

Таблиця 2

Розподіл державних цільових програм за спрямованістю у 2018 р.

Спрямованість	План		Факт		Частка від загального фінансування, %	Виконання планових обсягів фінансування, %
	Кіл-ть	Фінансування, млрд. грн.	Кіл-ть	Фінансування, млрд. грн.		
Соціальні	4	9,44	4	11,52	61,57	122
Економічні	4	35,97	4	1,85	9,88	5
Екологічні	3	6,98	3	5,24	28	75
Оборонні	1	1,36	1	0,00	0	0
Науково-технічні	1	0,07	1	0,1	0,53	138
Інші	1	2,58	1	0,00	0	0
Всього	14	56,4	14	18,71	99,98	1,33

Джерело: [1]

**Планові та фактичні обсяги фінансування державних цільових програм
у 2017-2018 роках (млрд. грн.)**

Джерела	Фактичні показники обсягів фінансування		Фактичні показники обсягів фінансування		Виконання плану, %	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Державний бюджет	47,27	46,41	9,52	10,56	20,13	22,75
Місцеві бюджети	6,61	5,34	3,07	6,12	46,44	114,6
Інші джерела	32,63	4,66	2,48	2,03	7,60	43,56
Разом	86,51	56,41	15,07	18,71	17,42	33,16

Джерело: [1]

ного бюджету профінансовано 56,4%, за рахунок коштів місцевих бюджетів – 32,7%, за рахунок інших джерел – 10,9% загального обсягу фінансування державних цільових програм. У 2018 році порівняно з 2017 роком збільшилися фінансування програм з місцевих бюджетів.

Фактичне виконання планових показників у 2017 році складає 17,42% від плану, у 2018 році – 33,16% від планових показників.

Фактичне виконання планових показників у 2017 р. складає 17,42% від плану, у 2018 р. – 33,16% від планових показників. У 2018 р. порівняно з 2017 р. збільшилися фінансування програм з місцевих бюджетів. Проте, основним джерелом фінансування залишається саме державний бюджет, що свідчить про необхідність збільшення доходної частини, раціонального її використання, забезпечення місцевим бюджетам можливостей фінансування програм, пошуку альтернативних джерел фінансування програм

та налагодження державно-приватного партнерства для зменшення навантаження на держбюджет і покращення фінансування програм.

Аналіз фінансування програм свідчить, що соціальні та економічні програми є найбільш численними серед усіх державних цільових програм в Україні, за фактичними обсягами фінансування лідерами є соціальні програми.

Із зарубіжного досвіду для покращення фінансування соціальних програм можна запропонувати використання облігацій соціального впливу. Їх використання у багатьох країнах світу дозволило вирішити ряд проблем у наступних сферах: молодь, здоров'я та соціальна підтримка, безробіття, забезпечення житлом, соціальне підприємництво, кримінальне судочинство, фінансова підтримка, міжнародний розвиток. Запровадження облігацій соціального впливу в Україні надало б можливість збільшити фінансову ефективність програм, поліпшити їх якість.

Список літератури:

1. Офіційний сайт Державного казначейства України. URL: <http://www.treasury.gov.ua>
2. Державна служба статистики України від 18.09.2017 № 206/0/02.4вн-17. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Інформація міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2016 рік / Урядовий кур'єр. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-ukrayini-2702/>

References:

1. Ofitsiyni sait Derzhavnoho kaznacheistva Ukrainy. URL: <http://www.treasury.gov.ua>
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy vid 18.09.2017 № 206/0/02.4vn-17. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Informatsiia ministerstva finansiv Ukrainy shchodo vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2016 rik / Uriadovi kurier. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-ukrayini-2702/>